

Zdzisław Marcinów

Bohater

obok

świata

O poezji i prozie Ireneusza Iredyńskiego

Twórczość Ireneusza Iredyńskiego (1939—1985) w ćwierć wieku po jego śmierci zasługuje na szersze opisanie. Poeta debiutujący w latach antystalinowskiej odwilży, jeden ze znaczących przedstawicieli kręgu „Współczesności”, w swoim czasie głośny prozaik, potem popularny dramaturg, w ostatnich dekadach popadł w rodzaj niebytu. Jego nazwisko kojarzy się przede wszystkim z legendą. Na jej kształt miało wpływ kilka czynników. W dużym stopniu opiera się ona na założeniu, że to Iredyński jest bohaterem własnych utworów — skandalistą, brutalnym, chuliganem, ale i kontestatorem. Groźne w skutkach dla losów pisarza nieporozumienia, jakie wyniknęły z publikacji jego pierwszych utworów powieściowych, sprawiły, że postrzegano go jako autora niepokornego, zarazem wolnego i samotnego. [...]

Dziś trudno liczyć na znajomość twórczości Iredyńskiego, zwłaszcza wśród młodszych generacji czytelników czy teatromanów. Jednak, oczywiście, nie względy popularyzatorskie zdecydowały o podjęciu próby przybliżenia fenomenu tego pisarstwa. Twórczość Iredyńskiego jest ważna jako zjawisko dystynktywne dla życia literackiego swoich czasów. Istotne są również względy historycznoliterackie, nie mówiąc już o artystycznych.

Z Wprowadzenia

Bohater

obok

świata

O poezji i prozie Ireneusza Iredyńskiego

NR 2836

Zdzisław Marcinów

Bohater

obok

świata

O poezji i prozie Ireneusza Iredyńskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2011

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Jerzy Smulski

Spis treści

Wprowadzenie	7
„Pisanie jest absurdalną grą”. O publicystyce literackiej	10
Wokół debiutu poetyckiego	37
Wiersze z czasopism	37
Debiutancki tom: <i>Wszystko jest obok</i>	54
„Ostatnią wolę swoją głoszę”. O poemacie <i>Testament 1965</i>	72
Sprawa <i>Dnia oszusta</i>	83
O <i>Ukrytym w słońcu</i>	99
Nie tylko o uczuciach. O politycznych kontekstach tomu opowiadań <i>Związki uczuciowe</i>	119
W pułapce Oksymoronu — <i>Człowiek epoki</i>	133
<i>Manipulacja</i>	162
Nota bibliograficzna	175
Indeks osobowy	177
Summary	183
Zusammenfassung	185

Wprowadzenie

Twórczość Ireneusza Iredyńskiego (1939—1985) w ćwierć wieku od jego śmierci zasługuje na szersze opisanie. Poeta debiutujący w latach antystalinowskiej odwilży, jeden ze znaczących przedstawicieli kręgu „Współczesności”, w swoim czasie głośny prozaik, potem popularny jako dramaturg, w ostatnich dekadach popadł w rodzaj niebytu. Jego nazwisko kojarzy się przede wszystkim z legendą. Na jej kształt miało wpływ kilka czynników. W dużym stopniu opiera się ona na założeniu, że to Iredyński jest bohaterem własnych utworów — skandalistą, brutalem, chuliganem, ale i konstatorem. Groźne w skutkach dla losów pisarza nieporozumienia, jakie wyniknęły z publikacji jego pierwszych utworów powieściowych, sprawiły, że postrzegano go jako autora niepokornego; zarazem wolnego i samotnego. Podkreślić należy, że duże znaczenie dla takiego odbioru pisarza miało pokazowe uwięzienie go w końcu roku 1965. Ten fakt, biorąc pod uwagę ogół ówczesnych działań władzy, przyczynił się do powstania obrazu literata więzionego za swoje pisarstwo. Literata z czasem coraz bardziej zdystansowanego wobec narastającego społecznego konfliktu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Jego śmierć, spowodowana skutkami choroby alkoholowej, dopełniła wizerunku.

Dziś trudno liczyć na znajomość twórczości Iredyńskiego, zwłaszcza wśród młodszych generacji czytelników czy teatromanów. Jednak, oczywiście, nie względy popularyzatorskie zdecydowały o podjęciu próby przybliżenia fenomenu tego pisarstwa. Twórczość Iredyńskiego jest ważna jako zjawisko dystynktywne dla życia literackiego swoich czasów. Istotne są również względy historycznoliterackie, nie mówiąc już o artystycznych.

W wypadku twórczości Iredyńskiego mamy do czynienia z pisarstwem powstającym w czasach niezmiernie dynamicznych politycznie, tworzoną przez najmłodszego z kręgu „Współczesności”, autentyczne dziecko

wojny. Sytuując się w obrębie nieco starszego metrykalnie pokolenia, identyfikując się z nim, Ireduński miał potrzebę, a nawet — powiedzmy to mocniej — rościł sobie prawo do dystansowania się, egzystowania manifestacyjnie obok życia społeczno-politycznego.

Pisząc o Ireduńskim, nie można pominąć kontekstu estetycznego jego twórczości, bo przecież rodziła się ona w okresie ważnych przeobrażeń w kulturze. Zanim wspomniemy o polskich uwarunkowaniach, zauważmy, że czas debiutu Ireduńskiego to w kulturze światowej okres popularności egzystencjalizmu, swoistej mody, stylizacji „na egzystencjalistę”. W uproszczeniu można stwierdzić, że szerokie oddziaływanie tego kierunku, niezależnie od intelektualnych fascynacji, zrodziło się z potrzeby odreagowania na swoisty „terror” filozofii masowych, totalitarnych — także tych artystycznych. W kulturze anglosaskiej, a ona w tym czasie także dzięki nowoczesnym mediom zyskuje ogromną popularność, do wspaniałych artystów z kręgu poezji imaginistycznej czy wielkich prozaików amerykańskich dołączają pisarze z pokolenia bezpośrednio dotkniętego skutkami II wojny światowej: amerykańskie pokolenie *Beat Generation* i angielscy „młodzi gniewni”. Ich twórczość stopniowo dociera do Polski, ale — co w kontekście niniejszej pracy ważniejsze — specyfikę świata ich utworów i zbuntowanego bohatera przenosi na nasz grunt film anglosaski. Te mody i postawy trafiały na obszar wyjałowiony stalinowską monokulturą; były wyczekiwane, przyjmowane i przeżywane głębiej niż zwykła oferta zachodniej kultury popularnej.

Ireduński zaistniał we wszystkich rodzajach literackich. Wpierw bardzo dobrze przyjętym tomem poezji, prowokacyjnie zatytułowanym w latach budowania „stabilizacji”: *Wszystko jest obok* (1959). Młody autor zarysował w nim propozycję poetycką idącą w antyestetycznym radykalizmie dalej niż Różewicz czy Bursa. Głośny, wywołujący wiele dyskusji, był jego debiut w teatrze. *Mowa o Męczeństwie z przymiarką* (1960), próbie dramatu psychologicznego, antycypującego problematykę kryzysu małżeństwa. W kręgu prozy jego propozycja (debiutancka powieść *Dzień oszusta* (1962)) — tylko pozornie mieszcząca się w niezbyt artystycznie interesującym nurcie małego realizmu — stanie się głównym wyznacznikiem krajowej „czarnej literatury”. Ograniczam się tu tylko do wspomnienia pierwszych, najgłośniejszych, szeroko omawianych utworów — one bowiem przysporzyły bardzo młodemu pisarzowi popularności oraz określiły jego dalszą drogę pisarską.

Niniejsza praca zaczyna się od próby scharakteryzowania publicystyki pisarza, jego uczestnictwa i usytuowania w życiu literackim przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Dalsze rozdziały są poświęcone debiutanckim utworom poetyckim i prozie Ireduńskiego. Książka nie ma więc charakteru całościowej monografii i dotyczy wymienionych w jej podtytule poezji i prozy. Poszczególne części w zasadzie pozostają w zgodzie z chronologią twórczości pisarza. W zasadzie, bowiem pierwszy rozdział, poświę-

cony publicystyce, sporo mówi o pozaartystycznej aktywności Iredeńskiego w różnych okresach, o relacjach ze środowiskiem i reakcjach tego środowiska na twórczość autora tomu *Wszystko jest obok*. Przynosi także szereg informacji biograficznych i zarysowuje ogólne tło twórczości pisarza. Stąd wysunięcie tej problematyki na czoło — pamiętajmy jednak, że Iredeński debiutował jako poeta.

Decyzja o ograniczeniu zakresu tej książki do publicystyki, poezji i prozy autora *Dnia oszusta* wynika z dwóch powodów. Pierwszym z nich jest fakt istnienia opracowania autorstwa Zbigniewa Jarzębowskiego *Dramaturgia Ireneusza Iredeńskiego* (Szczecin 2002). Drugą, istotniejszą dla kształtu niniejszej pracy, przyczyną były rezultaty bibliograficznych i bibliotecznych kwerend, które ujawniły istnienie tekstów godnych baczniejszej uwagi, tworzących ciekawe konteksty dla utworów poetyckich i prozatorskich pisarza. Równie interesujące okazały się zapomniane dziś świadectwa recepcji twórczości Iredeńskiego i dokumenty dotyczące jego biografii¹.

Biografią pisarza i jej zagadkami zajmuję się w tej pracy tylko w zakresie potrzebnym do konkretnych działań interpretacyjnych i to jedynie w takim stopniu, na jaki pozwalają źródła. Bo właśnie owe źródła, a raczej ich niedobór, jest podstawowym powodem nieobecności tu szerszego wprowadzenia biograficznego. Iredeński nie pozostawił po sobie wielu interesujących wywiadów (te ciekawe policzymy na palcach jednej ręki), relacji z podróży, wspomnień z dzieciństwa, młodości czy jakichś bardziej szczegółowych opisów swoich bliskich czy przyjaciół. Nie wiemy, z jaką częstotliwością pisywał listy i nie wiemy, jakie ich zbiory będą w przyszłości dostępne. Zapewne pozostawił po sobie pisarskie archiwum; sam żartobliwie mówił o licznych utworach spoczywających w tapczanie... Zapewne fabuły jego powieści czy wyznania zawarte w poezji, a szczególnie w jej poematowych formach, mają podłoże biograficzne. Czy można je jednak interpretować jako zapis autobiograficzny? Nie zawsze znajdziemy odautorskie pełnomocnictwo dla takich działań. Dodam, że próby takiego ujęcia pojawiły się choćby wtedy, gdy traktowano jako źródło biograficzne fragmenty powieści *Ukryty w słońcu*... Odnosząc się do elementów biografii pisarza, zdecydowałem się jednak nie grupować ich osobno; towarzyszą jedynie konkretnym momentom interpretacji utworów.

¹ Teksty cytowane z tych źródeł podane są w zapisie oryginalnym, bez tekstologicznych ingerencji i zmian ortografii.

Nota bibliograficzna

Niektóre z tekstów zamieszczonych w niniejszym tomie były wcześniej drukowane. Oto wykaz pierwodruków:

Nie tylko o uczuciach. O politycznych kontekstach tomu „Związki uczuciowe” Ireneusza Iredyńskiego. W: *Literatura i polityka. Szkice o literaturze XX i XXI wieku.* Red. B. Gutkowska, A. Nęcka. Katowice 2010, s. 93—107.

„*Ostatnią wolę swoją głoszę*”. O poemacie Ireneusza Iredyńskiego „*Testament 1965*”. W: *Žánr — ponorná řeka. Gatunek — rzeka podziemna. Žánrové metamorfózy v středoevropském kontextu.* Sv. IV. Red. L. Pavera. Praha 2009, s. 154—164.

Poetyckie początki twórczości Ireneusza Iredyńskiego. W: *85. výročie polonistiky na Univerzite Komenského v Bratislave. Zborník príspevkov.* Red. M. Pančíková. Bratislava 2009, s. 154—165.

Wokół „*Dnia oszusta*” Ireneusza Iredyńskiego. W: *Przypadki krytyczne. Studia i szkice o krytyce, życiu oraz świadomości literackiej po roku 1918.* Red. D. Nowacki, K. Uniłowski. Katowice 2007, s. 123—135.

W pułapce Oksymoronu. Od małej stabilizacji do narodzin wampira (o „Człowieku epoki” Ireneusza Iredyńskiego). „*Anthropos?*” 2010, nr 14—15, s. 177—200. Dostępne w Internecie: <http://www.anthropos.us.edu.pl/texty/marcinow.htm>.

Indeks osobowy

- Anders Władysław 147
Andrzejewski Jerzy 91, 130, 153
Augustyn Adam 24
- B. Edward zob. Żebrowski Edward
Baczyński Krzysztof Kamil 34, 46, 64, 78
Bajerowicz Marcin 164
Balcerzan Edward 28, 32, 33, 49, 163
Barthes Roland 109—111, 116, 117
Beckett Samuel 88
Bernanos Georges 30
Białoszewski Miron 28, 40, 54, 60
Bieńczyk Marek 109
Bieńkowski Zbigniew 54
Bikont Anna 68, 151
Błażejowski Tadeusz 164
Błoński Jan 22, 23—24, 25, 34, 60, 80
Bonarski Andrzej 132
Borowczyk Walerian 137
Borowicz Janina 161
Bordowicz Maciej Z. 31
Borowski Tadeusz 89
Bosch Hieronimus 71
Bossak Jerzy 50
Boy zob. Żeleński Tadeusz (pseud. Boy)
Boyé Edward 154
Boyé Wanda zob. Odolska Wanda
Brandys Kazimierz 91, 93
Breźniew Leonid I. 160
Brodzka Alina 31
Broniewski Władysław 35
Broszkiewicz Jerzy 38
- Brutusik zob. Mostowicz Arnold
Brycht Andrzej 22, 91, 93, 132, 166
Bryll Ernest 11, 14, 18, 31, 34, 35, 80
Brzękowski Jan 44
Brzozowski Jarosław 50
Brzozowski Stanisław 165
Bugajski Leszek 135, 164, 166
Bukowska Anna 84
Bursa Andrzej 8, 13, 17—18, 42—43, 45, 55—56
- Camus Albert 105
Céline Louis Ferdinand 88
Chaciński Stanisław 123
Choromański Michał 102—103
Chruszczow Nikita S. 139
Cybulski Zbigniew 23
Czachorowski Stanisław Swen 18
Czechowicz Józef 40, 44, 64
Czeszko Bogdan 91
Czubala Dionizjusz 142—143, 145
Czyż Stanisław 13, 17—18, 40, 42—43, 48, 60, 62, 87, 89, 91, 93, 123
- Danilewicz Zielińska Maria 164, 167
Dąbrowski Mieczysław 164, 167
Dąbrowski Witold 14
Dostojewski Fiodor M. 88, 148, 155
Drawicz Andrzej 11, 122, 123, 124
Drewnowski Tadeusz 100—101
Drozdowski Bohdan 14, 26, 34, 35, 40, 60, 84, 87, 135

- Duk Józef 33
 Dygat Stanisław 128, 173
 Dzieduszycki Antoni 13, 42
 Dziewanowski Kazimierz 50
 Dzięgielewski Jan 138
- Eberhardt Konrad 138
 Eisler Jerzy 129, 161
 Eliot Thomas Stearns 61
- Faron Bolesław 154
 Ferens Krystyna 94
 Fiejdasz Małgorzata 50
 Fik Marta 122, 151, 154
 Flasiński Marian 63
 Flaszen Ludwik 45, 60
 Friedman David M. 171—172
 Furnal Irena 135
- Gadzicki Ludwik 135
 Gajcy Tadeusz (pseud. Topornicki Karol) 32—33, 34, 78, 80
 Gajewski Andrzej 121
 Galiński Tadeusz 120
 Gałczyński Konstanty Ildefons 40, 48, 55
 Garztecki Marek 171
 Gawliński Stanisław 139
 Gawor Stanisław 63
 Gazda Grzegorz 33, 146
 Gąsiorowski Krzysztof 31
 Geller Eugenia 13
 Gide André 87
 Gierek Edward 139, 141
 Głogowski Krzysztof 135
 Głowacki Janusz 125, 132, 138, 163
 Głowiński Michał 31, 33, 36, 40, 56, 57—58, 59, 68, 156
 Gombrowicz Witold 48, 145, 146, 152—153, 157—158, 163, 164, 166, 168, 169, 173
 Gomółka Maria 141
 Gomułka Władysław (pseud. Wiesław) 24, 86, 119—120, 121, 123, 150—151, 161
 Gonzales Jorge Calderon 143
 Gosk Hanna 148
 Greaves McLean 171
 Gretkowska Manuela 163
 Grochowiak Stanisław 11, 14, 18, 26, 27, 28, 34, 78, 79, 84, 88, 90, 92, 161, 165
- Gronczewski Andrzej 73
 Grzmot-Bilski Grzegorz J. 173
 Gutkowska Barbara 175
- Halvorsen Dag 161
 Harasymowicz-Broniuszyc Jerzy 13, 15, 39—41, 42, 43, 45, 48, 60
 Harasymowicz Jerzy zob. Harasymowicz-Broniuszyc Jerzy
 Heidegger Martin 173
 Hemingway Ernest 18, 85, 100, 165
 Hendrix Jimi 171
 Herbert Zbigniew 28, 34, 40, 60, 80, 81
 Herbst Lothar 165, 166, 167
 Hitler Adolf 156
 Hłasko Marek 23, 165, 166
 Hołda Edward 38
 Humer Adam 132
- Iredyńska Maria, z d. Kapelińska 61
 Iredyńska Masza zob. Iredyńska Maria
 Iredyński Antoni 13
 Irzykowski Karol 87
 Iwaszkiewicz Jarosław 36, 84, 85, 99—100, 112
- Jalote Juan Perez 142
 Janion Maria 136, 141
 Janowicz Krzysztof 93
 Jarońska Izabela 165
 Jarzębowski Zbigniew 9
 Jarzębski Jerzy 78
 Jasiński Bruno 77
 Jastrun Mieczysław 60, 63
 Jaworski Stanisław 32
 Jerzyzna Zbigniew 12, 31
- Kabac Eugeniusz 26
 Kafka Franz 57—58, 148
 Kajtoch Jacek 41
 Kaliszewski Andrzej 41
 Kamińska Anna 63
 Kapusto 13
 Kapuściński Ryszard 50
 Karabas Kazimierz 50
 Kąkol Kazimierz 122
 Kijowski Andrzej 63, 84, 89
 Kisiel Marian 24, 60, 135
 Kisiel zob. Kisielewski Stefan

- Kisielewski Stefan (pseud. Kisiel) 83, 84,
 90, 91—92, 93, 123, 150—151, 161
 Kisielowa Joanna 60
 Klimuszko Czesław 164
 Kolczyńska Joanna 171
 Konkowski Andrzej 135
 Konwicki Tadeusz 47, 128, 133, 135—137,
 138, 140, 141—142, 148, 159, 164,
 173
 Kopaliński Władysław 70
 Kordjak-Piotrowska Joanna 47
 Kott Jan 87
 Kozicki Stefan 50
 Koziół Urszula 16
 Kozłowski Bartłomiej 141
 Krasiński Zygmunt 136
 Kryśka Sławomir 23, 34, 86
 Kubacki Wacław 138
 Kuncewicz Piotr 14
 Kurz Iwona 23
 Kurzyna Mieczysław 165
 Kuśmerek Józef 50
 Kuźma Erazm 55—56, 75, 135
 Kwiatkowski Jerzy 15, 33, 34, 40, 55,
 63

 Lam Andrzej 31
 Lec Stanisław Jerzy 48
 Lem Stanisław 48, 84, 85, 88—89, 90, 92,
 96, 99, 100
 Lenart Józef 24—27, 31, 93
 Leśmian Bolesław 39, 57
 Lewis Oskar 143
 Leyko Małgorzata 33
 Libera Antoni 122, 123, 135
 Lisiecka Alicja 21, 84, 90—91, 93
 Lisowski Krzysztof 18, 42
 Loranc Władysław 139
 Luhmann Niklas 113

 Łopatkówna Wanda 63
 Łoziński Jerzy 113
 Łukasiewicz Jacek 33, 34, 122, 123, 124
 Łukaszewicz Michał 165, 166, 167

 M.A. Styks zob. Maśliński Józef
 Machejek Władysław 139
 Maciąg Włodzimierz 63, 122, 123—124,
 135

 Maciejewski Janusz 31
 Madej Bogdan 123
 Maj Bronisław 78
 Majakowski Włodzimierz W. 77
 Malinowski Bronisław 146
 Markiewicz Henryk 166
 Markiewicz Jarosław 31
 Marks Karol 159, 166
 Maroszczuk Grażyna 135
 Marszałek Edward 40
 Maśliński Józef (pseud. M.A. Styks) 84,
 90, 91
 Matisse Henri 48,
 Matuszewski Ryszard 21, 34, 84, 91, 93
 Melkowski Stefan 165, 167
 Mętrak Krzysztof 13, 18, 122, 123, 125,
 132, 135, 142
 Mickiewicz Adam 136
 Międzyrzecki Artur 63
 Mikołajek Tadeusz 91
 Mikulski Kazimierz 152
 Miłosz Czesław 29—30, 32, 33, 34, 36,
 62, 64, 67, 78, 80—81
 Moczar Mieczysław 121, 129, 138, 139,
 150, 161
 Mostowicz Arnold (pseud. Brutusik) 54,
 84, 92
 Mroźek Sławomir 48, 163, 164, 168, 169,
 170—171, 173
 Mróz Daniel 48, 152
 Mussolini Benito 156

 Nabokov Władimir 89
 Nagy Imre 56
 Nałkowska Zofia 91, 148
 Nastulanka Krystyna 162
 Nęcka Agnieszka 175
 Nowacki Dariusz 175
 Nowak Tadeusz 50, 56, 58, 59, 60—63
 Nowakowski Marek 22, 91, 93, 123,
 166
 Nowicka Justyna 18
 Nowicki Krzysztof 84, 122, 123, 135,
 165—166
 Nycz Ryszard 78
 Nyczek Tadeusz 165—166, 167

 Odolska Wanda (Boyé Wanda) 154
 Opacka-Walasek Danuta 67

- Opałka Roman 174
 Ostromęcki Bogdan 56
 Ostrowski Witold 146
- Pančiková Marta 175
 Pavera Libor 175
 Peiper Tadeusz 15, 28, 80
 Perzyński Włodzimierz 90
 Pędziński Zbigniew 84, 87
 Pieczko Andrzej 165, 167
 Piwińska Marta 164—167, 172
 Piwowski Marek 77, 161
 Płazewski Leszek 124
 Polański Roman 137
 Pollak Seweryn 34
 Pozas Ricardo 142
 Preger Janina 135, 138
 Przybora Jeremi 156
 Przyboś Julian 12, 13, 16—17, 18—19,
 27—30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 44—45,
 49, 54—57, 59, 60, 73, 78, 79, 80
 Pszczółowska Lucylla 58
 Putrament Jerzy 120, 121, 139, 164
- Radiguet Raymond 89
 Rakowski Mieczysław Franciszek 19, 22
 Rawicz Juliusz 132
 Redliński Edward 163
 Robotycki Czesław 140—141, 142, 144
 Rogoziński Julian 28, 84, 89
 Romanowski Andrzej 166
 Rozmus Jacek 60
 Różewicz Tadeusz 8, 28, 34, 35, 45, 46, 53,
 55—58, 59, 64—66
 Rymkiewicz Jarosław Marek 34, 80
- Sade Donatien Alphonse François de 47
 Sadkowski Waclaw 84, 90, 92, 93, 101,
 139
 Salinger Jerome David 90
 Sandauer Artur 60, 63
 Sartre Jean-Paul 87, 105
 Schulz Bruno 44, 71, 146, 148—149
 Siedlecka Joanna 10, 12, 13, 19, 83,
 121
 Sito Jerzy Stanisław 31, 34, 80
 Skórnicki Jerzy 41
 Skórzyński Piotr 135
 Skręt Rościsław 56
- Skwarnicki Marek (pseud. Spodek) 84,
 91—92
 Sławiński Janusz 23, 31, 33, 36, 40, 43, 44,
 54, 58
 Słojewski Jan Zbigniew 54
 Słonimski Antoni 29, 32, 36, 84
 Słowacki Juliusz 136
 Smulski Jerzy 47
 Sołtysik Marek 37
 Sowińska Beata 84, 90
 Spodek zob. Skwarnicki Marek
 Sprusiński Michał 135
 Stachura Edward 31
 Stalin Iosif W. (właśc. Iosif Dżugaszwili)
 148, 160
 Stanuch Stanisław 87, 89, 135
 Starzak Grażyna 141
 Steinbeck John 89, 148
 Stempowski Jerzy 119—120
 Sterna-Wachowiak Sergiusz 140, 142
 Stradecki Janusz 31
 Surówka Bolesław 24, 84, 92, 102
 Sutherland Elizabeth 77
 Szaja Tadeusz 13, 42
 Szaniawski Jerzy 48
 Szczepański Jan Alfred 91
 Szczęsna Joanna 68, 151
 Szmidt Andrzej 14, 56, 57, 58
 Szulc Andrzej 165, 167
 Szwagrzyk Krzysztof 132
 Szymborski Tomasz 141
 Szypowska Maria 62—63
- Ślesicki Władysław 50
 Śliwonik Roman 18, 19, 20—21, 24, 26,
 34, 86
 Śpiewak Jan 63
- Tarska Anna 122, 137
 Tchórzewski Andrzej 18
 Termer Janusz 134—135, 137
 Timoszewicz Jerzy 119
 Tkaczuk Waclaw J. 122
 Toeplitz Krzysztof Teodor 62—63
 Topornicki Karol zob. Gajcy Tadeusz
 Trzebiński Andrzej 78
 Trznadel Jacek 81
 Tyniecka-Makowska Słowinia 146
 Tyrmand Leopold 90

- Uniłowski Krzysztof 175
Uniłowski Zbigniew 89, 154
- Verne Jules 147
Villon François 75—76
Vogler Henryk 100, 101
- Walas Teresa 135, 164
Walicki Andrzej 21, 25, 84, 93
Ważyk Adam 36
Wells Herbert George 29, 30
Wierciński Adam 165
Wierzyński Kazimierz 36
Wiesław zob. Gomułka Władysław
Wilhelmi Janusz 11, 21, 24, 84—87, 88,
90, 92, 93, 121, 128
Wilkoń Teresa 67, 68, 70
Wirth Andrzej 168
Wisłowska Maria 122
Witkacy zob. Witkiewicz Stanisław Ignacy
Witkiewicz Stanisław Ignacy (pseud. Wit-
kacy) 103, 148, 151, 154, 164
Włodek Adam 68, 77
- Wodziński Cezary 173
Wojdowski Bogdan 31
Wójcik Włodzimierz 60, 67
Wróblewski Andrzej 47
Wyka Jan 135
Wyka Kazimierz 40, 41
Wyka Marta 122, 123, 124
Wyszomirski Michał 152, 161
- Zadura Bohdan 135
Zagajewski Adam 23—24
Zblewski Zdzisław 130—131
Ziarnik Jerzy 50
Ziółtecka Aleksandra 13
Zwolińska Barbara 136, 159
Zych Jan 13, 42
- Żabicki Zbigniew 31, 85, 87—88
Żdanow Andriej A. 148
Żebrowski Edward (właśc. Bernstein
Edward) 73, 121
Żeleński Tadeusz (pseud. Boy) 75
Żeromski Stefan 148

Zdzisław Marcinów

The Hero Beside the World On Poetry and Prose by Ireneusz Iredyński

Summary

A quarter of century after Ireneusz Iredyński's (1939—1985) death, his oeuvre deserves closer attention. Iredyński made his debut as a poet in the period of the anti-Stalin thaw; he was a significant representative of the circle of artists connected with the *Współczesność* magazine. In the beginning of the 1960s, he became well-known due to his prose debut *Dzień oszusta* [A Day of a Swindler], the book that official critics and authorities found outrageous. In the next years, Iredyński achieved popularity owing to his dramatic works, valued also outside of Poland. After his death, the writer virtually sank into oblivion. Even though he is still, admittedly, associated with a legend stemming from the hot atmosphere around his first novel as well as from his openly rebellious behaviour, younger generations of readers and theatregoers do not know much about Iredyński's literary output.

The first chapter of this work is an attempt at describing Iredyński's articles on cultural and literary subjects, his participation and position in the Polish literary life of the end of the 1950s and the beginning of the 1960s. This part deals as well with non-artistic activity of Iredyński in different periods, his relations with other writers and reactions of the literary circle to his works. It also brings some pieces of biographical information and outlines the background of Iredyński's work. Next two chapters present his poetry — the poems published in the press from 1955 onwards, the highly valued first collection *Wszystko jest obok* [Everything is beside me] and the autobiographical poem *Testament 1965* [Last Will 1965].

The subsequent five chapters cover prose writings by Iredyński. This part of the book begins with a report on the case of *Dzień oszusta*. The next chapter brings a counter-proposal for stereotypical interpretation of the micro-novel *Ukryty w słońcu* [Hidden in the sunlight] as a continuation of the “black literature” (a trend built on opposition to the official ideology). Zdzisław Marcinów attempts to draw attention to the motif of difficult, unbearable affection.

Two final chapters are focused on a specific autobiographical code in the Iredyński's novels written in the 1970s. The study dealing with *Człowiek epoki* [Man of an Era] presents an analysis of a threat posed by totalitarianism to individuals, whereas in the chapter on *Manipulacja* [Manipulation] the attention of the author is on buffoonery of the contemporary art market.

The book has not been meant as a comprehensive monograph of the Iredyński's work; it deals with his poetry and prose, in line with the subtitle. Its scope — let us point it out — has

been determined by the results of bibliography and library research. The research has revealed many literary texts that are worth studying due to interesting contexts they create for poetical and prose works by Iredyński. It also turned out that forgotten documents relating to the writer's biography and accounts of the reception of his texts can still provide researchers with inspiration.

Zdzisław Marcinów

Ein Held neben der Welt Über Dichtung und Prosa Ireneusz Iredyńskis

Zusammenfassung

Das Werk Ireneusz Iredyńskis (1939—1985) verdient, ein Viertel Jahrhundert nach seinem Tod, eine genauere Betrachtung. Sein dichterisches Debüt erlebte er in den Jahren anti-stalinistischer Tauwetter-Periode, er war ein wichtiger Vertreter des Kreises um die Zeitschrift „Współczesność“ („Gegenwart“). Anfang der 60er Jahre kommentierten offizielle Kritiker und die Regierung sein berühmtes Prosa-Debüt *Dzień oszusta* [*Der Tag des Betrügers*] mit Entrüstung. Erst später wurde Iredyński, dank seiner auch im Ausland geschätzten Dramen, zu einem anerkannten Schriftsteller. Nach seinem Tod geriet er in Vergessenheit. Seine Person wird zwar mit einer Legende assoziiert, die nicht nur von der erwähnten Atmosphäre um *Dzień oszusta* [den *Tag des Betrügers*] herrührt, sondern auch von seiner demonstrativ rebellischen Haltung; allerdings wird man unter der jüngeren Generation der Leser oder Theaterliebhaber kaum einen Kenner seines Schaffens finden.

Die vorliegende Arbeit beginnt mit dem Versuch, die Publizistik des Schriftstellers, seine Stellung und seine Teilnahme am literarischen Leben der späten 50er und frühen 60er Jahre zu charakterisieren. Dieses Kapitel beschreibt die Aktivitäten Iredyńskis außerhalb des Künstlerischen in verschiedenen Perioden, sein Verhältnis zum Schriftsteller-Milieu und die Reaktionen dieses Umfelds auf sein Werk. Darüber hinaus liefert es eine Reihe biografischer Daten und skizziert die allgemeinen Hintergründe seines Schaffens. Die folgenden zwei Kapitel sind seinen dichterischen Erstlingswerken gewidmet: den, die ab 1955 in der Presse veröffentlicht worden sind, dem hervorragend angenommenen ersten Band *Wszystko jest obok* [*Alles ist daneben*] und dem autobiografischen Gedicht *Testament* 1965.

Die nachfolgenden fünf Kapitel beschäftigen sich mit dem Prosa-Werk — dieses Teil des Buches beginnt mit der Erörterung der Angelegenheit von *Dzień oszusta* [des *Tages des Betrügers*]. Anschließend wird versucht, sich von der stereotypischen Lesart des Kurz-Romans *Ukryty w słońcu* [*Verborgen in der Sonne*] als Fortführung der Strömung der „schwarzen Literatur“ (der Gegenströmung zum schwindenden Sozialistischen Realismus) zu lösen. Der Autor sieht in diesem Werk die Geschichte großer Gefühle, die schwer zu ertragen sind. Der folgende Abschnitt beinhaltet die Beschreibung des politischen Kontexts der Erzählungen des Bandes *Związki uczuciowe* [*Emotionale Beziehungen*].

Die letzten zwei Kapitel beinhalten den Versuch, den spezifischen autobiografischen Code der 70er-Jahre-Romane Iredyńskis zu entschlüsseln. Die *Człowiek epoki* [dem *Men-*

schen der Epoche] gewidmete Studie schildert die totalitäre Bedrohung des Individuums; der Abschnitt über *Manipulacja* [die *Manipulation*] konzentriert sich auf den Manierismus des Marktes der zeitgenössischen Kunst.

So ist die vorliegende Abhandlung nicht als umfassende Monografie zu betrachten; vielmehr bezieht sie sich auf die im Untertitel erwähnten Dichtung und Prosa. Ihre Form wurde nicht zuletzt von den Ergebnissen der bibliographischen und Bibliotheks-Recherchen bestimmt, welche Texte offenbarten, die der näheren Betrachtung wert sind und interessante Zusammenhänge für die Werke des Autors herstellen. Als genauso spannend haben sich die heute vergessenen Zeugnisse der Rezeption seines Schaffens sowie die Hinweise auf das Leben von Iredyński herausgestellt.

Übersetzung
Anna Makarewicz-Goosses

Na okładce wykorzystano asamblaż Tadeusza Kantora *nr 2. Umbrella* (1968), pochodzący z kolekcji Olgi i Wojciecha Fibaków
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego dziękuje Galerii Fibak (www.galeriafibak.com.pl)
za zgodę na reprodukcję zdjęcia obrazu

Redaktor
Katarzyna Więckowska

Projektant okładki i redaktor techniczny
Małgorzata Pleśniar

Korektor
Lidia Szumigała

Copyright © 2011 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-1999-5 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-2311-4 (wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 11,75. Ark. wyd. 14,0. Papier offset.
kl. III, 90 g Cena 18 zł (+VAT)

Łamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego
Druk i oprawa: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Powietrze było wilgotne i zimne, jakieś dwa, trzy stopnie powyżej zera, początek marca. Stałem bez ruchu, oddychając głęboko. Chłód powlekał mi policzki i skronie. Patrzyłem na dom po drugiej stronie ulicy nie widząc go. Siatkówki rejestrowały budowlę, ale ja widziałem n i c. Stojąc na chodniku uniosłem się w górę niesiony strugą chłodu jak żagle. Poda mną była oddalająca się ziemia, wokół pustka, nie miałem ciała, byłem cichym, świszczącym dźwiękiem. Otrząsnąłem się jakąś resztką woli. Widziałem przed sobą dom. Obróciłem się. Stałem przed hotelem Zeltweg. Twarz miałem spoconą jak po gwałtownym wysiłku. Wytarłem ją wierzchem dłoni. Powiedziałem głośno „o, kurwa” i poszedłem chodnikiem.

Ireneusz Iredyński: *Manipulacja* (fragment)